

УДК 165.242.2

РОМАН Ігор

Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
Чернівці (Україна)

Ihor ROMAN,

Chernivtsi National University named
after by Yuri Fedkovych,
Chernivtsi (Ukraine),
i.roman@chnu.edu.ua

**ГЕРМЕНЕВТИЧНЕ КОЛО
НОРМАТИВНОЇ СТРУКТУРИ НАУКИ:
МІЖ ПРОФЕСІЙНИМ ЕТОСОМ І
ЕКЗИСТЕНЦІЙНИМ ДОСВІДОМ**

**HERMENEUTIC CIRCLE OF THE
NORMATIVE STRUCTURE OF SCIE-
NCE: BETWEEN THE PROFESSIONAL
ETHOS AND EXISTENTIAL
EXPERIENCE**

Ключевые слова: герменевтический круг, метафизические аспекты методологии науки, предструктура понимания, интенции научного мировоззрения.

Роман И. Герменевтический круг нормативной структуры науки: между профессиональным этосом и экзистенциальным опытом

В публикации раскрывается герменевтический смысл вопросов нормативной структуры науки в философии XX-XXI века. Методологические и этические нормы научного мышления рассматриваются с точки зрения герменевтической онтологии Г.Гадамера, где норма становится частью герменевтического круга, важным элементом формирования передструктуры понимания. Показан герменевтический смысл философии науки Л.Витгенштейна, Т.Куна, Р.Мертон и других известных авторов. Особое внимание обращается на метафизические аспекты методологических и этических норм науки. Приводятся цитаты известных учёных, доказывающие религиозные истоки и интенции научного мировоззрения XIX – XX вв.

Постановка проблеми: В фахових публікаціях з філософії науки проблема нормативної структури наукового знання посідає чільне місце. Одним із важливих питань нормативної регуляції наукового пізнання є тісний зв'язок норми із екзистенційними особистісними пластами когнітивних процесів, які не рідко мають метафізичний характер. Про це писав А.Вітгенштейн, Р.Мертон, К.Поппер і Т.Кун. Однак, незважаючи на досягнуті результати в дослідженні норм науки, філософи та методологи недостатньо уваги приділяють герменевтичній природі цієї проблеми. На нашу думку, одним із конструктивних вирішень проблеми наукового висвітлення взаємодії норми із культурно-історичними контекстами було б застосування запропонованої нами концепції герменевтичного потенціалу норми, які побіжно зга-

дуються багатьма авторами в ході розв'язання інших завдань.

Стан опрацювання: Герменевтичні питання кореляції нормативної структури із соціальними і когнітивними процесами по різному розглядалося у творчості таких авторів як М.Вебер, Р.Мертон, Т.Кун, В.фон Врігт, А.Івін, М.М.Бахтін, М.Вартофський, Дж.Агассі, Л.Лаудан, Х.Патнем І.П.Касавін, В.С.Малахов, О.Л.Нікіфоров, Г.-Г.Гадамер, І.П.Грязін, І.Кельзен, А.А.Козловський, П.Рікер, А.Ф.Черданцев, і багато інших. Однак, використовуючи герменевтичні методик, в ході проведення герменевтичних за своїм змістом досліджень вище згадані автори ні разу не ставили собі за мету висвітлити герменевтичний потенціал норми як частини герменевтичного кола, важливого чинника передструктури розуміння.

Досвід лінгвістики, соціології, біології та філософії науки показує, що класичні ідеали точності й конкретності не забезпечують належного рівня розуміння онтологічного виміру норми. Спроби визначити норму через кількісні, формальні параметри або через певні фізичні ознаки тягнуть за собою недоліки позитивістського світосприйняття та приводять до суперечностей і похибок у рамках кожної окремої галузі досліджень. Згадані недоліки помножуються, коли мова йде про міждисциплінарне тлумачення норми як важливого елемента методології науки.

Норми являються універсаліями гуманітарного та природничо-наукового пізнання. Однак на відміну від середньовічних дискусій та кантівсько-локівської інтерпретації, в новому інтелектуальному контексті в умовах бурхливого розвитку інформаційних технологій номіналістичні погляди потребують серйозного перегляду та нового розуміння.

Прихованих метафізичних моментів у науці чимало. Бажаючи максимально наблизитися до наукового ідеалу абсолютної точності та безсторонності, ми не повинні забувати, що сучасну науку розвивають живі люди з усіма притаманними їм суб'єктивними особливостями. Явно чи неявно це накладає свій відбиток на процес актуалізації потенціалу наукового знання.

Метафізичні засади європейської традиції, глибокі релігійні переконання переважної більшості авторів фундаментальних відкриттів підтверджують важливість філософського осмислення подальших перспектив активної співпраці наукової і теологічної концепції базових норм пізнання і моралі в розгортанні творчого потенціалу людства. У цьому сенсі важко не погодитися з думкою А.А.Королькова та В.П.Петленко: «Сучасний філософський аналіз пізнавальної діяльності, що претедує на різнобічність і осмислення результатів спеціальних наук про пізнання, неможливий без дослідження історично мінливих ідеалів і норм пізнання, що задаються культурою, без вивчення широкого кола проблем соціально-культурної детермінації наукового знання»¹.

Така постановка проблеми перегукується з гайдегерівською філософією розуміння репрезентованої в працях «Буття і час», «Біля витоків художнього твору» та інших. Адже виявляється, що онтологічно розуміння відбувається у дещо іншій площині ніж функціонування експлікованих норм наукового пізнання. Нормальна людина не може «переварювати» наукову інформацію без елемента естетики, без метафори. «У свою чергу аналіз метафорично-

го механізму розуміння вимагає дослідження всього ланцюга відношень між образом, метафорою, аналогією і, відповідно, достатньо об'ємного тлумачення людського розуму, його сфери і меж, його породжуючого механізму»².

У свій час класична наукова раціональність відмежувалася від реальності глибинних пластів пізнання, безпосередньо пов'язаних із розумінням, баченням, інтуїцією, духовним виміром інтелектуальної діяльності. Знання, що вже сформувалось у вигляді певної моделі та математичної схеми у голові вченого, ще не є реальною дійсністю. Для того, щоб втілити його в життя, необхідно пояснити інженерам і технічному персоналу все якісно новою мовою, пристосованою до іншого типу реальності. Проте, у палких суперечках про норми і цінності наукового пізнання з поля зору філософів вислизнув творчий, естетичний аспект науки. Творення фундаментальної теорії ніколи не може дедукуватися виключно з попередніх норм цієї дисципліни, на зразок силогізму. Інтуїтивні настанови винахідника тісно пов'язані з тією духовною традицією, в якій він сформувався не лише як науковець, а як особистість. Отже, герменевтичний аналіз наукового знання має бути постійно спрямований до витоків нового бачення і нового розуміння. У процесі виробництва й обробки інформації людство прийшло до необхідності певним чином фіксувати і спрямовувати набутий досвід – як позитивний так і негативний. Основним знаряддям організації пам'яті стала образно-символьна система національних культур, але взаємодію колективного досвіду якраз і покликана забезпечувати нормативна структура розуміння. При творенні та тлумаченні поезії, філософії, самобутні інтуїції автора вступають в діалог із власною національною мовою та з мовами інших народів. На цьому рівні стрижнями розуміння виступають культурні архетипи і асоціативні комплекси, характерні для відповідної етнічної психології. В. Гайзенберг, пригадуючи численні семінари й неофіційні обговорення, пов'язані з відкриттям нової реальності, також підтверджує, що у багатьох випадках видатні фізики опиралися на теологічну картину світу. Він вкладає в уста В.Паулі такі слова: «Ейнштейнівський світогляд мені ближчий. Господь Бог, про якого він так багато згадує, має у нього стосунок до незмінних природних законів. У Ейнштейна є почуття центрального порядку речей..., для нього не існує розриву між наукою та релігією. Центральний порядок належить у нього як до суб'єктивної, так і до об'єктивної сфери, і це здається мені найкращим пунктом»³. У випадку виробництва

та інтерпретації наукового знання посередником діалогу індивіда зі світом стає науковий дискурс. Наукове поняття накладає специфічні межі на семантичні поля національної мови: науковий дискурс через внутрішню систему значень віднаходить і плекає лише ту частину духовного досвіду особистості, яка потрібна для досягнення відповідних цінностей (матеріальних, політичних, духовних). Сутність евристичного потенціалу залишається незмінною, а його актуалізація опосередкована як соціокультурним контекстом так і конкретними матеріальними обставинами до яких застосовано розум. Якби людське пізнання не мало своїм джерелом певної єдиної незмінної сутності то й розуміння було б неможливим. Або розуміння довелось б ототожнити з його матеріальними носіями. Визнання ж єдиної природи людського розуміння передбачає окрім можливості «універсального методу розуміння» існування фундаментальних норм пізнання. В багатьох галузях науки вчені приходять до важливої ролі неявного інтуїтивного пласту пізнання який постійно супроводжує процеси виробництва та інституціоналізації знання і на який припадає лівова частка евристичного потенціалу науки. У випадку герменевтичної філософії це виправдання традиції і упередження в працях Г. Гадамера, лозунг «назад до джерел» Гайдеггера, вчення Августина про знак і значення. Августин прагне довести, що нус, або ум, який виступає джерелом всяких благородних поривань людини, насправді – відновлення у пам'яті затьмареного гріхом образу і Подоби Божої. Проповідь, слова, обряди, приписи церкви у нього не самоціль, а важливі засоби нагадування людини про втрачені чесноти. «Значення слів... лише переконують нас досліджувати предмети, але не дають пізнання про них.... Коли вимовляються слова ми або знаємо, що вони означають, або не знаємо: якщо знаємо, то скоріше нагадуємо, ніж вчимося; якщо ж не знаємо, то й не пригадуємо, а спонукаємося ... до пошуків цього значення»⁴. Відповідно, дослідження значень слів (букви закону) повинно розкрити внутрішнє нефомалізоване слово (дух закону), відновити надмовний рівень розуміння, розширити горизонт мислення через його очищення від «семантичних шумів» власної чуттєвості і культурно-мовного середовища.

Творення фундаментальної теорії ніколи не може дедукуватися виключно з попередніх норм цієї дисципліни. Інтуїтивні настанови винахідника тісно пов'язані з тією духовною традицією в якій він сформувався не лише як науковець, а як особистість. Отже, герменев-

тичний аналіз нормативної структури наукового знання має бути постійно спрямований до витоків нового бачення і нового розуміння. Тому важливо досліджувати закономірності трансформації розуміння в контексті розширення контекстуального знання.

Значною мірою мова структурує репрезентацію універсальних моментів об'єктивної реальності. Проте семантичні мовні універсалиї не є раз і назавжди встановленими – вони лише виражають актуальний стан цілісного світогляду соціуму певного рівня. Інтуїтивні погляди, як правило, орієнтуються на цей підсвідомо заданий семантичний пласт, який відповідно до попереднього досвіду рубрикує дійсність. Яким чином відбувається прийняття певних відомостей і знань як дійсних та вірогідних та заперечення інших як недоречних? Яким чином можлива операціоналізація нових наукових понять, які відображають універсалиї нового рівня? На аксіоматичному рівні раціональності, ми часто не здатні обґрунтувати свою впевненість логічно. Це є сфера «почутого» і «показаного», але не сказаного. Л.Вінгенштайн відносить цю аксіоматичну межу знання до «картини світу». «Але я здобув свою картину світу, – пише Л.Вінгенштайн, – не шляхом підтверджень її правильності, й дотримуюся цієї картини не тому, що переконався в її коректності. Зовсім ні: це успадкований досвід, відштовхуючись від якого я відрізняю істинне від хибного»⁵.

Таким чином, герменевтичний аналіз нормативної регуляції наукової діяльності відкриває тісний зв'язок, між нормативною структурою розуміння, духовними процесами, законами смислоутворення та регуляцією інформаційних потоків у природі. За таких умов актуальність консенсусу між наукою та релігією набуває не лише морального, а й методологічного статусу. В нашому випадку йдеться про нові перспективи співпраці між теорією пізнання й теологічною герменевтикою. Відбір тих чи тих норм пізнання завжди містить елемент інтуїції, але й сама інтуїція, що передує інтелектуальній інтерпретації відкриття, вже задана метанауковими, естетичними та етичними нормами, в середовищі яких сформувалася особистість ученого. Онтологічні витoki фундаментальних приписів моралі виявити не просто, але цілком реально відслідкувати історичні корені численних норм і цінностей науки, інститут якої сформувався й розвинувся в надрах християнської епохи європейської культури. В цьому випадку набуває чинності метафізичний аспект герменевтичного потен-

ціалу норми: з'ясування неявних або невисловлених уявлень науковців про належне.

Видатні математики, фізики, логіки не раз говорили про естетичне задоволення від споглядання краси світобудови, яка відкривалась їм у своїй галузі. Прихована гармонія Всесвіту (пізнати яку прагне науковець) розкривається в пошуках, дуже схожих на релігійні: вчений вірить у доцільність, в органічну єдність Всесвіту. «У наш вік серйозними вченими можуть бути лише глибоко релігійні люди... Я не можу знайти виразу кращого, ніж «релігія», для позначення віри в раціональну природу реальності»⁶, – писав А.Ейнштейн.

Розглянуті вище аргументи приводять до думки, що інтерпретативна природа норми впливає не з її умовності чи відносності, а з багатоплановості смислів, якими вона оперує. Наука перебуває ніби на поверхні глибинних, неявних процесів духовного життя різних культур і суспільств. Соціальні цінності виникли ще до зародження наукової раціональності, тому вони не підвладні науковому обґрунтуванню, хоча самі є чинником, який впливає на особливість формування і напрями наукового пізнання. Той факт, що нормативне знання професійного етосу переплітається в душі науковця з «екзистенційним» знанням, якраз і породжує виникнення поряд із задекларованими нормами науки певних «контр норм», які визначають інтертекстуальні значення «неписаних законів» наукового співтовариства.

Аналіз норм у медицині, біології, соціології, психології, кібернетиці показує, що проблема норми тісно пов'язана з генетичними та інформаційними процесами в синергетичних структурах. Особливо в організмі людини будь-яка трансформація біологічної енергії дуже опосередкована різноманітними психологічними чинниками, які мають яскраво виражений інформаційний характер. «Ніхто ще не бачив ні як субстанцію, ні як властивість цю загадкову інформацію... Скрізь ми виявляємо лише взаємодію матеріальних речовин, наділених енергією, і ніде не виявляємо того, що звично називають інформацією. Чому? Та тому, що її не існує в природі, як не існує флюїдів, флогістону, ефіру», – пише М.І.Сетров⁷. Ніхто зі світил теорії інформації та кібернетики не взяв на себе сміливості дати сутнісне визначення інформації, ніхто не розробив онтології інформації. Тож у загальній сітці кібернетичних законів стосовно цілісних інформаційних систем утворюється велика прогалина – ціле «семантичне поле» невизначеностей, з якого незрозумілим для науки способом проявляються то психофізіологічні реакції, то

нормативно-ціннісні системи, то естетичні й математичні ідеї.

Для науки очевидно, що ці процеси приховані десь у нейрофізіології людини, але як пов'язати розмаїття хімічних реакцій із породженням смислу чи емоційним впливом на фізіологічний стан людини? І наскільки корисним може бути дослідження нейрофізіологічних реакцій для розуміння семантичних процесів? Як варіант відповіді приводимо слова Ю.Канигіна: «Це чистий фізикалізм. Він споріднений зі старим вульгарним матеріалізмом, згідно з яким мозок виділяє думку, як печінка – жовч». Структури душі мають не конкретно-образний, а знаковий (символьний) вираз, тобто проявляються у вигляді кодів, які людський розум дешифрує і пізнає.

Отже, мова йде про особливо тонку матерію, що не «розчиняється» в енергоструктурах і енергопотоках, а має власні структури і механізми, закони руху, які визначають творчі потенції людини і суспільства, рівень їх життєдіяльності. По суті, ми ставимо проблему переходу до нової онтології, яку можна назвати інформаційною»⁸.

Очевидно, що на зміну матеріалістичній, фізикалістській концепції наукового пізнання має прийти семантична, герменевтична онтологія норми. Екологічні, культурологічні кризи повертають нас до потреби «гуманізації» науки, «наукової теорії норми», вироблення наукової, медичної та іншої етики – повернення до витоків власної кризи. Х. Ортега-і-Гасет, пророкуючи кризу наукового світогляду, причину добачає у відмові фізико-математичної парадигми наукового мислення розв'язувати суто людські проблеми. Наукова картина світу в нормативному розумінні є незамкнутою системою. У будь-якій галузі науки не вистачає певної ланки для формування остаточної системи знань. «Життя, – пише Х. Ортега-і-Гасет, – швидкоплинне і потребує якнайшвидшого знання про те, чого йому слід дотримуватись, і цю невідкладність необхідно перетворити на метод пошуку істини. Прогресизм, який переносить істину в невизначене завтра, виявляється опіумом, який отуплює людство. Істина – це те, що є сьогодні, а не те, що мають намір відкрити у майбутньому»⁹.

У контексті цієї проблеми М.Планк висловлює думку про необхідність співпраці науки і теології на сучасному етапі соціального розвитку. «Природознавство, – пише він, – потрібне людині для пізнання, релігія – для того, щоб діяти. Єдиною стійкою передумовою для пізнання є те, що сприймається нашими органами чуття, а припущення про існування світо-

порядку, що має свої закони, тут слугує лише попередньою умовою для плідного формулювання проблем. Для практичної ж діяльності цей шлях непридатний, позаяк ми не можемо відкласти наші вольові рішення до того часу, доки пізнання не стане повним або ж ми не станемо всезнаючими. Бо чисельні вимоги і потреби нашого життя часто змушують нас приймати миттєві рішення та підтверджувати свої переконання. І в цьому нам не можуть допомогти розлогі судження, а потрібна лише певна і явна вказівка, яку ми можемо отримати, опираючись на безпосередній зв'язок з Богом»¹⁰. Класик квантової фізики підкреслює величезну значущість європейської спадщини для формування цілісної нормативної системи сучасного пізнання. Наукова думка виявляється досить безпорадною перед масштабом соціальних енергій, які вона вивільнила протягом 300 років. Для корегування своєї діяльності наукова думка неминуче опиратиметься на досвід теології у розв'язанні подібних проблем. Метафізика традиційного релігійного світогляду загалом не конфліктує з фундаментальними цінностями науки, а навпаки сприяє гармонійній інтеграції наукового знання в індивідуальній свідомості

Підсумовуючи наше дослідження, можна сказати, що на сучасному рівні розвитку в філософії науки складається перспектива коли філософська герменевтика у поєднанні з нормативно-ціннісним підходом забезпечує нові перспективи для активної співпраці науки і теології у переосмисленні набутого людством досвіду, виробленні нової картини світу і розв'язанні специфічних людських проблем. Особливо цінним є виявлений у науковій та у теологічній картині світу герменевтичний досвід онтології норми: для вироблення засобів орієнтації та самозбереження людини як виду за умов розгортання другої, віртуальної реальності. Принаймні, це один із багатьох імовірних варіантів подальшого становлення наукової парадигми після визнання її культурної сутності. «Розум – це також і витлумачення певної віри, – зазначає Г. Гадамер, – але не обов'язково віри релігійної чи міфопоетичної. Знання історичного життя про самого себе завжди міститься в самому житті, що вірить саме в себе. Реалізацією цього життя й постає знання»¹¹.

REFERENCE:

¹ Korol'kov A.A., Petlenko V.P. *Filosofskie problemy teorii normy v biologii i meditsine*, Moscow: Meditsina, 1977, S. 29.
АПСНМ. – 2015. – № 3 (7)

² Bogachev'skiy I. *Metafizika u fizitsi*, Univer-sum, 1999, 11-12, S. 96.

³ Gejzenberg V. *Shagi za gorizont*, Moscow: Progress, 1987, S. 209-210.

⁴ Avgustin Avreliy. *Hristianskaya nauka ili osnovaniya sv. germenevniki i tserkovnogo krasnorechiya*, Kyiv, Tipografiya Kievo-Pecherskoj Lavry, 1835, S. 341.

⁵ Vitgenshtejn L. *Filosofskie raboty*, Chast' 1, Moscow: Gnozis, 1994, S. 150.

⁶ Ejnshhtejn A. *Sobranie nauchnyh trudov*, T. 4, Moscow, Nauka, 1967, S. 104.

⁷ Setrov M.I. *Informatsionnye protsessy v biologicheskikh sistemah*, Moscow, Nauka, 1975, S. 151.

⁸ Kanigin Yu. *Kognitivnij povorot*, *Filosofs'ka i sotsiologichna dumka*, 1993, 11-12, S. 45.

⁹ Gasset H. Ortega. *Chto takoe filosofiya?*, Moscow, Nauka, 1991, S. 206.

¹⁰ Plank M. *Religiya i estestvoznaniye*, *Voprosy filosofii*, 1990, T. 8, S. 35.

¹¹ Gadamer H.-G. *Aktual'nost' prekrasnogo*, Moscow, Iskusstvo, 1917, S. 98.

ROMAN I. HERMENEUTIC CIRCLE OF THE NORMATIVE STRUCTURE OF SCIENCE: BETWEEN THE PROFESSIONAL ETHOS AND EXISTENTIAL EXPERIENCE

The article presents hermeneutic analysis of the theoretical problems of the normative structure of science. Methodological and ethical norms of scientific cognition are considered from the point of view of Gadamer's hermeneutic ontology, where scientific norms are regarded as an important part of the hermeneutic circle, one of the important means of formation of the prestructure of understanding. In the article there have been explicated the hermeneutic features of well known theories of philosophy of science by L.Witgenstein, T.Kuhn, R.Merton and others. Special attention is payed to the metaphysical aspects of scientific methodological and ethical norms. Citations of many famous scientists are presented proving the religious origin and intentions of scientific world outlook in XIX – XX centuries.

Keywords: *hermeneutic circle, the metaphysical aspects of the methodology of science, intention of scientific worldview.*

Received 29-10-2015

Advance Acces Publisher: November 2015